

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ РОЗВИТКУ САМОВРЯДНОСТІ В АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ

Розглянуто напрямки розбудови системи самоврядування в агропродовольчій сфері України. Проаналізовано роль держави у встановленні системи самоврядування та розбудові громадянського суспільства. запропоновано організаційно-економічний механізм діяльності самоврядних господарських об'єднань в агропродовольчому комплексі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: держава, влада, суспільство, інститут, управління, децентралізація, об'єднання, самоврядування, агропродовольча сфера, закон.

KEY WORDS: state, power, society, institute, management, decentralization, association, self-government, agrarian and food sphere, law.

Розбудова України як незалежної, суверенної демократичної держави не призвела до кардинальних перетворень у системі державного управління, внаслідок чого воно виявилось громіздким, внутрішньо суперечливим, відірваним від людей і неефективним. Надмірна централізація влади стала гальмом у проведенні соціально-економічних і політичних реформ, завадою на шляху розвитку процесів самоврядування. На противагу типовому для нашого часу «протистоянню» владних структур і самоврядних об'єднань за обмежені ресурси, пільги, державні субсидії і субвенції, лобіювання кожною зі сторін власних інтересів, нагальною потребою країни стала децентралізація державного управління, створення органів сприяння самоорганізації громадян і наділення їх функціями замовників виконання певних робіт.

Державний механізм і самоврядність — це інститути громадянського суспільства, і кожний з них виконує притаманні йому функції. В умовах перехідного періоду, відносно слабкості державної влади інститут самоврядування та його органічне доповнення — самоорганізація громадян — є важливим і не-

обхідним елементом розвитку народовладдя, стабільності держави й ефективності влади. На самоврядність громад, виробничих об'єднань, суспільну ініціативу покладається місія розбудови демократії й громадянського суспільства, розмежування компетенцій та повноважень органів державної влади і самоврядування, впровадження механізмів і процедур громадської участі у вирішенні проблем, стратегічних і тактичних завдань, а саме [1]:

- зміцнення державності, підконтрольності органів влади волі громадськості, підготовки кваліфікованих кадрів для всіх рівнів управління, налагодження надійного прямого й зворотного зв'язку з суб'єктами господарювання і населенням;

- дієвої підтримки нових економічних форм господарювання, залучення потенціалу кадрів у розв'язання нагальних проблем, швидкого реагування на оперативну ситуацію, безпосереднього зворотного зв'язку з громадськістю, адресного і чіткого вирішення питань підтримки виробництва та соціальної допомоги різним верствам населення.

Таким чином, раціональне співвідношення і взаємодія державного управління й самоврядування сприяють становленню і розвитку громадянського суспільства. Дискусійним залишається питання оптимізації рівня децентралізації і самоврядності, громадського управління й державного регулювання соціально-економічних процесів.

Самоврядування являє собою форму управління, за якого суспільство, певна організація, господарська чи адміністративна одиниця має право самостійно вирішувати питання внутрішнього керівництва [2, с. 10—98]. В економічній літературі і практичній діяльності ця категорія як правило розглядається в контексті проблематики місцевого самоврядування [3—8]. При цьому поза увагою дослідників залишається його безпосередній зв'язок з господарською діяльністю, налагодженням співпраці між економічними суб'єктами, господарсько-державним партнерством.

На фоні складних економічних проблем держави питання самоврядності як самостійного внутрішнього управління до цього часу не знайшло достатнього теоретико-методологічного обґрунтування. Трансформація інституту самоврядування, про що ведеться багато розмов, не супроводжується адекватними змінами моделей і методів управління. Залишається непрозорим розподіл матеріально-фінансових ресурсів, надто повільно впроваджується вітчизняний досвід і зарубіжні здобутки, здій-

снюється пошук оптимальної моделі самоврядності в Україні та реформування у сфері самоврядування.

У світовій практиці найпоширенішими є дві моделі самоврядування — відкрита (американська) і змішана (європейська). Відкрита модель базується на теорії природних прав людини і громадянського суспільства. Основним чинником її становлення став «рух знизу», викликаний ініціативністю і «духом свободи» громадських об'єднань. За таких умов суб'єкти не здійснюють повноважень органів державної влади: всі проблеми, що виникають, вирішуються спільними діями об'єднань громадян.

У змішаній моделі самоврядування розвиток здійснюється як знизу, так і зверху. Об'єднання громадян або товаровиробників залучаються до реалізації державних функцій. Така модель з «домішками» командного адміністрування властива й для України. Її особливістю є низький рівень цивілізованості суспільства, що характеризується дефіцитом економічної культури, консерватизмом мислення, відсутністю розуміння структури та механізмів ринкової економіки і швидкої реакції на зміну обставин, безініціативністю, звичкою до безвідповідальності, недбалим ставленням до інституцій, правил і законів, схильністю до патерналізму. Ефективність будь-яких змін у країні люди, насамперед, пов'язують з особистістю керівника, а не з власними зусиллями й умінням відігравати певну економічну роль за умов ринкових реалій. Це значною мірою сприяло створенню в Україні бюрократичної системи державного управління, в основі якої лежить монополія влади, що спричиняє відсутність контролю над діяльністю державних службовців, розвиток тотальної корупції і кризу самоврядності.

Слід нагадати, що держава — це лише форма суспільства. У правовій державі особистість, суспільство і народ не протипоставлені державі як політичному апарату влади, не відчужені від нього. Правова держава обслуговує потреби суспільства і правової економіки, а не владарює над ними. Вона підконтрольна громадянському суспільству і будується на еквівалентності обмінюваних благ, на фактичному співвідношенні суспільного попиту й пропозиції. Громадянське суспільство допускає наявність численних незалежних спілок, інститутів і організацій, що служать бар'єром для монополізму і зазіхань державних органів. Висхідним моментом і головним чинником існування громадянського ладу є самоврядна особа, а складниками його

становлення і розвитку — самоорганізація життя і самоврядність, потреби громадської активності, формування вимог публічної відкритості спільних громадських рішень, нагромадження соціального капіталу. Онтологічна автономія і самоврядність людської особистості базується на наявності у неї комплексу невід'ємних прав, які за своєю природою не надаються волею суспільства або держави, а самі є тим підґрунтям і основою, на підставі якої створюється суспільство і держава. Таке визнання стало нормою існування світового співтовариства і ознакою залучення до цивілізованого світу. Тому, аналізуючи громадянське суспільство, слід виходити з ролі людської особистості в усіх суспільно-економічних і політичних процесах, підпорядкування держави праву, пріоритету суспільства над державою. Держава має опікуватися виключно законністю всього, що відбувається у суспільстві, стежити за правомочністю дій та вчинків людей, а не визначати їх зміст і спрямування. Примат суспільства над державою свідчить про те, що людина віддана собі та власній волі, яку може вільно проявляти у межах спільних формальних угод, втіленням яких є законодавство. Сенсом держави у межах громадянського суспільства стає гарантія недоторканості та забезпечення невід'ємних прав особистості, в рамках яких має діяти влада [9].

Все це дає підстави стверджувати, що в системі громадянського суспільства самоврядність є елементом взаємозв'язку держави і суспільства. Це відіграє вирішальну роль у визначенні основ суспільного ладу. В чіткій, реально-діючій системі самоврядності зосереджується конструктивний потенціал, здатний за відповідних умов сформувати децентралізовані самоврядні інститути українського суспільства на противагу чинному в Україні державному управлінню і за наявності добре розробленої політики держави слугувати джерелом формування в Україні громадянського суспільства та правової держави.

В агропродовольчій сфері економіки, що являє собою сукупність суб'єктів господарювання, які беруть участь у технологічному ланцюгу виробництва і просування на ринок сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, самоврядування можна визначити як гарантоване державою право та реальну здатність добровільного об'єднання суб'єктів господарювання самостійно вирішувати в межах Конституції і Законів України питання спільної господарської діяльності з виробництва і просування продукції галузі на агропродовольчому ринку [10].

Практика свідчить, що протягом останніх років аграрний сектор економіки України характеризується підвищенням ділової активності, зміцненням фінансової і платіжної дисципліни. Найактуальнішим для його подальшого розвитку, значною мірою обумовленого членством України в СОТ, залишається питання конкурентоспроможності сільськогосподарської і продовольчої продукції та ефективності підприємств у ринковому середовищі. Одним із напрямів вирішення зазначеної проблеми є побудова організаційно-економічного механізму розвитку самоврядності, що передбачає угоду між об'єднаннями товаровиробників і державою. За таких умов держава має виступати оператором самоврядних об'єднань, а не намагатися використовувати аграрний сектор економіки для власних потреб. Діяльність самоврядних господарських об'єднань повинна здійснюватися на агентських засадах і некомерційній основі (рис. 1).

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм діяльності самоврядних господарських об'єднань

Елементами державної політики у сфері самоврядування мають стати:

- сформована концепція розвитку самоврядування;
- розробка і прийняття закону з урегулювання діяльності самоврядних структур і органів державної влади, їх взаємодії, порядку вирішення спорів;

— відпрацьований механізм перерозподілу фінансових ресурсів, особливо в частині цільових програм інфраструктурного забезпечення аграрного ринку, підвищення конкурентоспроможності та експортних можливостей продукції, заміщення імпорту найважливіших продовольчих продуктів;

— допомога у вирішенні складних проблем самоврядних об'єднань з урахуванням інтересів сторін.

Необхідність розвитку міжгосподарського самоврядування викликана двома суттєвими причинами. По-перше, це концентрація ресурсів на ключових напрямках агропромислового виробництва і переробної промисловості, спільне вирішення питань інвестування інноваційних проектів та отримання частки доходу. По-друге, налагодження партнерських стосунків суб'єктів господарювання між собою та органами державної влади у просуванні сільськогосподарської продукції і продуктів харчування на ринку.

Самоврядні господарські об'єднання типу асоціацій створюються за такими принципами:

— наукового обґрунтування та економічної доцільності створених самоврядних господарських об'єднань;

— добровільного входження в нову господарську структуру на засадах господарсько-державного партнерства і демократичного прийняття рішень;

— рівноправності всіх учасників об'єднання;

— пріоритетності членів об'єднання в користуванні послугами за державними цільовими програмами підтримки сільськогосподарського товаровиробника («жовтого» і «зеленого» кошика);

— спільного створення інфраструктури асоціації і використання її на некомерційних засадах;

— господарської самостійності, взаємного зацікавлення та взаємовигідної співпраці підприємств і державних структур;

— соціально-економічного спрямування діяльності членів об'єднання.

З огляду на викладене, самоврядність визначається політичним, господарським, організаційним і правовим аспектами. Таким чином, самоврядування розглядаємо як один із інститутів політичної влади громадян, провідний чинник громадянського суспільства, що сприяє вихованню почуття індивідуального зацікавлення та ініціативи, залученню до розв'язання життєво важливих проблем аграрного сектора економіки сільськогосподарських товаровиробників і переробників. Госпо-

дарська суть визначається співвідношенням господарської діяльності державних структур з діяльністю самоврядних органів, а організаційна — здійсненням координаційних функцій і обсягом підпорядкування економічних суб'єктів. Правовий аспект передбачає правові гарантії реального забезпечення органів самоврядування необхідними повноваженнями і правовий захист їхньої діяльності, а відповідно й розширення правового поля Господарського кодексу, прийняття закону «Про самоврядні господарські об'єднання в агропродовольчій сфері».

Література

1. *Некряч А. І.* Місцеве самоврядування сучасної України як предмет політологічного аналізу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні процеси та інститути» / А. І. Некряч. — К., 2003. — 32 с.
2. Закон України від 21.05.1997 р. №280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К.: Ірпінь: Перун, 2003. — 1440 с.
4. Економічна енциклопедія: у 3-х т.: [редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.), та ін.]. — К.: Академія, 2002. — Т. 3. — 952 с.
5. *Балабан Р.* Політичні партії та місцеве самоврядування / Р. Балабан // Людина і політика. — 2003. — № 3. — С. 136—144.
6. *Калиновський В. С.* Засади місцевого самоврядування в Україні: історія та сучасність / В. С. Калиновський, Б. В. Калиновський // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. — 2003. — № 2. — С. 137—142.
7. *Литвин В.* Місцеве самоврядування має стати органічною і невід'ємною складовою державної регіональної політики / В. Литвин // Віче. — 2003. — № 5. — С. 3—4.
8. *Плющ І.* Без розвитку місцевого самоврядування зайве говорити про демократичну, правову державу і громадянське суспільство / І. Плющ // Віче. — 2002. — № 1. — С. 3—9.
9. *Шамрай В. В.* Самоврядна особистість як передумова громадянського суспільства [Електронний ресурс] / В. В. Шамрай // Культура народів Причорномор'я — Т. 1. (Р. II). — Вопросы духовной культуры. — Режим доступу до журн.: <http://www.crimea.edu/internet/Education/culture/01/part2/shamry.htm>
10. Розвиток самоврядування в агропродовольчій сфері (проблемне питання). — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 60 с.

Стаття надійшла до редакції 24.06.2009